

Araştırma Makalesi - Research Article

II. Dünya Savaşı Yıllarında Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Çocuk Esirgeme Kurumu Faaliyetleri

Children in Need of Protection and Activities of the Child Protection Agency During the World War II

Banu BERBER BABALIK^{1*}

Geliş / Received: 25/09/2024

Revize / Revised: 08/11/2024

Kabul / Accepted: 23/11/2024

ÖZ

Çocuklar, ulusların geleceğidir. Bu yüzden sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmesi, yetiştirilmesi, eğitimi ve her yönüyle korunması önemli olmuştur. Bu şuurla tarih boyunca kurulan Türk devletlerinde de çocuğu korumaya yönelik sosyal politikalara, bu politikaları uygulayan kurum ve kuruluşlara yer verilmiştir. XX. yüzyılda yapılan savaşların yıkıcı etkileri nedeniyle kimsesiz kalan çocuklar Osmanlı Devleti'nde Darüleytamların ve Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kurulmasında etkili olmuştur. Türk Kurtuluş Savaşı devam ederken Ankara'da faaliyete başlayan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti cephelerde ailesini kaybeden çocuklara sahip çıkmıştır. Cumhuriyet'in ilanı sonrası çalışmalarına devam eden cemiyet, 1934'te Çocuk Esirgeme Kurumu adını almıştır.

1 Eylül 1939'da II. Dünya Savaşı başladığında Türkiye, savaştan fiili olarak uzak kalmayı başarmıştır. Ancak sıcak savaş yaşamamış olsa da savaşın getirdiği sosyal ve ekonomik sarsıntılardan etkilenmiştir. Savaşın devam ettiği altı yıl boyunca içeride ve dışarıda başta ekonomik sorunlar olmak üzere pek çok sorun ortaya çıkmıştır. Özellikle ekonominin bozulmasıyla birlikte toplumsal sorunlar da artmıştır.

Bu çalışmada II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda savaş yüzünden anne babaları tarafından ilgi göremeyen, eğitim alamayan ve çalışmak zorunda bırakılan veya tamamen kimsesiz olan çocukların durumları ele alınmış, kimsesiz ve başıboş olarak anılan bu çocukların savaşın etkisiyle yaşadıkları mağduriyetler ve sorunların çözümünde Çocuk Esirgeme Kurumu'nun faaliyetlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaçla kimsesiz çocuklara sahip çıkan ve günümüze kadar farklı isimlerle faaliyetini sürdüren Çocuk Esirgeme Kurumu hakkında ulusal basın, arşiv, anı kitapları ve telif eserlerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler - Çocuk Esirgeme Kurumu, Çocuk, II. Dünya Savaşı, Türkiye, Kimsesiz Çocuklar

ABSTRACT

Children are the future of nations. Therefore, it has been important that they are born healthy, raised, educated, and protected in every aspect. With this awareness, Turkish states established throughout history have also included social policies aimed at protecting children and institutions and organisations implementing these policies. Children orphaned due to the devastating effects of the wars fought in the 20th century were instrumental in the establishment of Darüleytam and Himaye-i Etfal Cemiyeti in the Ottoman Empire. While the Turkish War of Independence was going on, the Turkish Himaye-i Etfal Cemiyeti, which started its activities in Ankara, took

^{1*}Sorumlu yazar iletişimi: banubabalik@adu.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0001-9863-7189>)

Karacasu Memnune İnci MYO, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, Türkiye.

care of the children who lost their families on the fronts. The Society continued its activities after the proclamation of the Republic and was renamed as the Child Protection Agency in 1934.

When World War II started on September 1, 1939, Turkey managed to stay away from the war de facto. However, even though it did not experience a hot war, it was affected by the social and economic tremors brought about by the war. During the six years of the war, many problems, especially economic problems, emerged both inside and outside the country. Especially with the deterioration of the economy, social problems also increased.

In this study, the conditions of children who could not be cared for by their parents, who could not receive education, who were forced to work or who were completely orphaned due to the war during the years of World War II were discussed, and it was aimed to reveal the activities of the Child Protection Agency in solving the victimisation and problems experienced by these children, who were referred to as orphans and strays, under the influence of the war. For this purpose, national press, archives, memoirs and copyrighted works have been used about the Child Protection Agency, which takes care of orphaned children and continues its activities under different names until today.

Keywords - Child Protection Agency, Child, II. World War, Turkey, Orphaned Children

I. GİRİŞ

Savaş öncelikle siyasi ve askerî bir olay olmasının yanında çok fazla sosyal sorunu da beraberinde getirir. Bu sorunların başında savaşta ailelerini kaybettikleri için sayıca çoğalan kimsesiz çocuklar gelmiştir. Kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocukların durumu her toplumun önemli sosyal meselelerinden birini oluşturmuştur¹. Bu problem XIX. yüzyıldan itibaren daha da önem kazanmıştır (Coşkun vd., 1970: 8; Gökçe, 1971: 13-18; Öztürk-Emiroğlu, 2022:565-578). XX. yüzyılın yarısına gelmeden iki büyük savaş olmuş ve savaşın yıkıcı etkilerine maruz kalanlar arasında çocuklar da yer almıştır. I. Dünya Savaşı bittiğinde çocuk haklarını korumaya yönelik hukuki girişimler başlamıştır. Bu amaçla 1919'da İngiltere'de Çocukları Koruma Fonu kurulmuştur. 1922'de çocuk hakları üzerine bir taslak hazırlanmıştır. 1924'te Çocuk Hakları Cenevre Bildirgesi kabul edilmiştir. Bu bildirme uluslararası alanda çocukların korunmasına yönelik hazırlanan ilk uluslararası belgedir. Ancak 1939'da yeni bir dünya savaşı² çıkınca Çocuk Hakları Sözleşmesi de ertelenmiştir (Özgişi, 2013: 301)³. II. Dünya Savaşı 1939-1945 yılları arasında yaşanmış ve tüm dünyayı etkilemiştir. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'ndaki durumu sahip olduğu stratejik konumdan dolayı büyük önem taşıdığından savaşın her iki tarafı da (Mihver ve Müttefikler) Türkiye'yi savaşa sokma çabasında bulunmuştur (Sander, 2001:112; Armaoğlu, 2007:407; Tekeli-İlkin, 2018:181; Yıldız, 2019: 63). Avrupa'da başlayan savaş sonrası Türkiye'de seferberlik ilan edilmiştir. Aktif nüfusun önemli bir kısmı silah altına alınmıştır. Özellikle tarım sektöründeki işgücü kaybı üretimde azalmaya neden olmuştur. Savaşın etkisiyle ticaret yollarındaki güvensizlik ihracatı büyük ölçüde engellemiştir. Birçok ürünün piyasadan ani çekilmesi sonucu fiyatlarda hızlı yükselmeler yaşanmıştır. Birçok maddede sınırlamalar yapılmıştır. Ekmekte karne uygulaması başlatılmıştır. Yükselen enflasyon sonrası memur ve işçilerin alım gücü azalmıştır (Bülbül, 2006:1-51). Savaşın etkilerinin en fazla görüldüğü kesim kuşkusuz fakir aileler ve onların çocukları olmuştur⁴. Türkiye'de savaş öncesinde dar gelirli olan ailelerde beslenme imkanları kısıtlı iken savaşın beraberinde getirdikleriyle birlikte temel gıda malzemesi olan ekmek, şeker, pirinç gibi ürünler karaborsaya düşmüş ve fiyatlar artmıştır. Örneğin savaşın başladığı 1939 yılında bir ekmeğin satış fiyatı 9 kuruş, 1 kg. şeker 25 kuruş, 1kg. pirinç 30 kuruşken; savaşın etkisini iyice gösterdiği 1943 yılına gelindiğinde bu ürünlerin fiyatı artarak ekmek 39 kuruş, şeker 324 kuruş ve pirinç 170 kuruşa yükselmiştir⁵ (İlgazi, 2019: 259-267; Tekeli-İlkin; 2016: 34-59). Bunun sonucunda yaşanan yetersiz beslenme beraberinde hastalıkları ve hastalıklara bağlı ölümleri artırmıştır. Hayatta

¹ Tarihsel süreçte toplumların çocuğa bakış açıları farklılık göstermiştir. Bazı toplumlar çocuğu doğuştan kötü ve günâhkar olarak görürken bazı toplumlarda çocuk doğuştan iyi ve masumdur. XVIII. yüzyılda çocuğa yüklenen anlam toplumun geleceği olduğu yönündeydi. (Tan, 1994:11-12).

² Türkiye, dünyadaki birçok devleti derinden etkileyen II. Dünya Savaşı'na fiilen katılmasa da 23 Şubat 1945'te savaş sonrası düzenin oluşturulacağı San Francisco Konferansı'nda bulunabilmek ve Yalta Konferansı kararları uyarınca Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın asil üyeleri arasında olmak için Almanya ve Japonya'ya savaş açmıştır (Sander, 2001:112).

³ Çocuk hakları konusunda yapılan çalışmalar 20 Kasım 1959'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun katılımıyla oybirliğiyle Çocuk Hakları Sözleşmesi olarak kabul edilmiştir (Erişim: 10.09.2024, <https://cocukkoruma.istanbul.edu.tr/tr/content/cocuk-haklari-unicef/turkiye-de-cocuk-haklari#>).

⁴ II. Dünya Savaşı'nda ölen milyonlarca insan arasında hayatını kaybeden milyonlarca çocuğun yaşam imkânı elinden alınmış hayatta kalabilenler de ağır psikolojik sorunlar yaşamışlar ve gerçek bir gelecek sahibi olamamışlardır. Dünya çocuklarının savaş sonrası yaşadıkları için bkz. (Karasubaşı, 2015: 441-450). Ayrıca II. Dünya Savaşı'nın en büyük insanlık ayıbı olan soykırım süresince savaşı yaşayan çocuklar tarafından tutulan günlüklere yayımlanmıştır. Yaşları 10-15 arasında olan çocukların savaşı anlattıkları günlükler için bkz. (Holliday, 1997: 329-373).

⁵Türkiye'nin karşılaştığı temel belirsizlik, karşı karşıya kaldığı tehdidin niteliği ve yoğunluğundan kaynaklanmıştır. Bu tehditler altında tarafsızlığını koruyarak savaş dışı kalabilmesi için orduyu güçlendirmesi gerekiyordu ki bu da üretici grubun işten çekilmesi ve tüketici olması demektir. Türkiye'nin ekonomide karşılaştığı zorluklar için bkz. (Tekeli, İlkin, 2007:38-47).

kalanların verdiği mücadele ise çalışma hayatında sayıları artan kadınlarla birlikte çocukların da aile bütçesine katkıda bulunmak için sokaklarda çalışmaya başlamasına yol açmıştır.

Savaş yıllarında bozulan aile düzeni Cumhuriyet tarihinin en yüksek boşanma oranlarının görülmesine neden olmuştur⁶. 1940 yılı toplam boşanma sayısı 4027 iken 1945 yılında bu sayı 6187'dir (TÜİK, 2011:11-12-36). Bu bozulan düzen içinde anne ve babası arasında seçim yapmak ve ailesine destek olmak için çalışmak zorunda kalan çocukların sadece sağlıkları değil eğitimleri de aksamıştır. Evsiz, kimsesiz çocuklar artış göstermiştir. Aile düzeninin bozulmasıyla sayıları çoğalan evlilik dışı ilişkiler ve bu ilişkilerden doğan çocuklar kimsesiz, sahipsiz çocuklar toplumsal yeni sorunları artırmıştır (Metinsoy, 2017:462). Oysa devletin ve toplumun devamlılığında çok önemli bir yeri olan çocuk politikası toplumun sürekliliğini oluşturması bakımından büyük öneme sahip olmuştur. Çünkü çocuk devletin ve milletin geleceğiydi (Onur, 2005:19-20; Onur, 2007:161; Güriz, 1975:61). Çocuğu korunması sosyal devletin sorumlulukları arasındaydı.

II. II. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE TÜRKİYE'DE KİMSESİZ ÇOCUKLARA YARDIM

1923'te yeni Türk devletinin kurulmasıyla birlikte ülke nüfusunu nitelik açısından güçlendirmek ve sayıca nüfus artışını sağlamak önemli amaçlar arasında yer almıştır. Cumhuriyet ile birlikte oluşturulan nüfus politikalarında ülkenin sosyal ve ekonomik gelişiminde nüfusun hem nitelik hem nicelik bakımından geliştirilmesine yönelik girişimler yapılmıştır. Sağlık ve nüfus siyaseti birbirini destekleyecek şekilde uygulamaya konulmuştur. Nüfusun korunması ve sağlıklı bir nüfusun devamı için bulaşıcı hastalılarla mücadele konusuna öncelik verilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, C.10, Birleşim:1, 1 Kasım 1924). Nüfus politikasında istenilen amaca ulaşılabilmesi için öncelikle nüfus sayımı yapılması kararlaştırılmıştır. 1927'de yapılacak ilk nüfus sayımı için girişimler başlatılmıştır. 2 Haziran 1926'da Umumi Tahrir-i Nüfus İcrası Hakkında Kanun Kabul edilmiştir (Resmî Gazete, 4 Ağustos 1926). 28 Ekim 1927'de yapılan ilk nüfus sayımına göre ülke nüfusu 13.648.270 idi (İstatistik Göstergeler 1923-2011, 2012:9).

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren nüfus siyaseti dönemin aydınlarının da gündeminde olmuştur. Besim Ömer Bey⁷, nüfus siyasetinin ülkenin hayat meselesi olduğunu eserlerinde sıklıkla vurgulayan isimlerden biri olmuştur. Ülkede doğum sayısı çok olmasına rağmen doğumlardan sonra hayatta kalabilen çocuk sayısı çok azdı. Çocukların sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmeleri ve hayatlarını devam ettirebilmeleri için kanunlar yapılması ve çocukların korunması esasları konularında çalışmalar yapılmıştır. Nüfusun çoğaltılması ile ülkenin güvenliğini sağlamak, ekonomik istikrar elde etmek ve eğitilmiş bir nesille çağdaş devlet olma yolunda önemli adımlar atılmak istenmiştir (Çakır, 2023:6). Alınan önlemler sayesinde 1927'ye gelindiğinde çocuk ölüm oranlarında azalma görülmüştür. Cumhuriyet öncesinde İstanbul'da %80, Anadolu'da %90 gibi çok yüksek oranlarda olan çocuk ölümleri 1927'de %25 ile %35 arasına çekilmiştir (Toprak, 2017, s.28; Yaşar-İzmir, 2023: 142-166). 1935 yılında yapılan Cumhuriyet'in ikinci nüfus sayımında küçük çocukların da mutlaka nüfus memurlarına bildirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur (Akşam, 25 Ağustos 1935:3; Ulus, 29 Ağustos 1935:1; Yeni Asır, 14 Ekim 1935, s.7). 20 Ekim 1935'te yapılan nüfus sayımına göre ülke nüfusu 16.1888.767 idi. Bu rakam önceki sayıya göre nüfusun %23 oranında arttığını göstermiştir. Memnuniyetle karşılanan nüfus artışının devamı için nüfus artıcı politikalara devam edilmiştir. Daha önce ücretli verilen evlenme kağıtları ücretsiz hale getirilmiştir (Cumhuriyet, 27 Şubat 1937:2). Halka yönelik hazırlanan eğitici çalışmalarla bilinçli ebeveynler arzulanırken, memurlara maaş artışı ve memur sayısındaki artış ile ekonomik yönden toplumu iyileştirmek amaçlanmıştır. Bu ekonomik iyileşme ile çocuk sayısının artışı hedeflenmiştir (Çakır, 2023:15-16).

Ülkenin başta ekonomik ve sosyal olmak üzere her yönüyle kalkınması ve nüfusun artırılması yeni üretilecek çocuk politikalarına dayanacaktı. Cumhuriyetin kurucu kadrosu tarafından milli görev olarak adlandırılan bu amaç ancak çocukların iyi yetiştirilmesi ile mümkündü (Çağlar, 1982:1; Reçberoğulları, 2021:10-17). Geleceğin sahipleri olarak görülen çocuklar arasında anne veya babası olmayan, anne ve babası hayatta olsa da muhtaç olan çocuklara yardım eli uzatılmalıydı. Bu amaçla çıkarılan Türk Medeni Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Umumi Hıfzısıhha Kanunu, İş Kanunu gibi kanunlarda çocuklarla ilgili hükümler yer almıştır (Erzen, 1943:50-60). Çocuğun ailesi dışında bir kurumda bakımı, ülkenin hayat seviyesine, toplumun çocuğa karşı genel tutumu, sosyal hizmet seviyesi, kurumun personel sayısı, maddi imkanlar, değer ve tutumlara göre değişiklik gösterdiğinden konu kurumsal yönüyle de ele alınmıştır. Bu yönüyle 1921'de Ankara'da kurulan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti bu görev ve sorumluluğu üstlenmiştir. 1935'te Çocuk Esirgeme Kurumu adını alan kurumun faaliyetleri devam ederken çocukların korunması ile ilgili ilk özel kanun çalışmasının 1949'da yapıldığı görülmüştür. Türkiye'de 1921'de Himaye-i Etfal Cemiyeti ve ardından 1935'te çalışmalara başlayan Çocuk Esirgeme Kurumu (ÇEK) bu görev ve sorumluluğu üstlenmiştir. Bu kanun çıkmadan önce kimsesiz çocukları korunması işini üstlenen yapıları kısaca incelemek ve kanun ile arasındaki ilişkiyi ortaya koymak konunun topyekûn anlaşılmasını sağlayacaktır.

⁶ Aile düzeni ve boşanmalar ile ilgili bkz. (Kurt, 2016:346-347).

⁷ Besim Ömer Akalın (1862-1940). Doktor, yazar, milletvekili görevlerinde bulunmuştur. Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kuruluşunda önemli çalışmaları olmuştur (Bakar, 2024).

A. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nden Çocuk Esirgeme Kurumu'na Kimsesiz Çocuk Himayesi

Türkiye'nin sosyal hizmet anlayışında çocuk davasına hizmet etmek amacıyla Ankara'da 30 Haziran 1921'de kurulan ilk cemiyet Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'dir. Ülkemizin ilk sosyal hizmet kurumu⁸ olan bu cemiyet Hakimiyet-i Milliye Matbaası'nın bir odasında bir masa, birkaç sandalye ile kurulmuş, 1934'te Türkçe adıyla ve Atatürk'ün isteğiyle Çocuk Esirgeme Kurumu olmuştur (Çavuşoğlu, 2005:4). Dr. Fuad Umay'ın⁹ girişimleri ve yapılan bağışlarla faaliyetlerini kısa sürede geliştirme imkânı bulan cemiyetin savaş yıllarındaki faaliyetleri cephede savaşan askerler için de büyük moral kaynağı olmuştur. Cepheden gönderilen mektuplarda "Yavrularımızı düşünen bir cemiyet vardır, ölse de çocuklarımız bakılacaktır" ifadesinin sıklıkla kullanıldığı görülmüştür (Akın, 2000:109). Cemiyet sadece annesi ve babası ya da akrabası olmayan kimsesiz çocukları değil, öksüz ve yetim olanları da koruma görevini üstlenmiştir. Hazırlanmış olduğu nizamnamede cemiyetin kuruluş amacı "Cemiyet öncelikle şehit çocukları ve gazilerin çocuklarına yardım eder" şeklinde ifade edilirken devamında tüm çocukları koruyacak güçlü bir hizmeti esas alarak çocuk davası millî bir mesele hâline getirilmiştir (Sarıkaya, 2023:1; Okay, 1999:21-42).

Cemiyet tüzüğünde Kurtuluş Savaşı yıllarında cepheden ve cephe gerisinden toplanan kimsesiz çocukları himayesinin hedeflediği yer almıştır. Bu çocuklar yaş, eğitim, ilgi ve yeteneklerine uygun eğitim kurumlarına yerleştirilmiştir. Savaşta ailesini kaybeden çocukları himayesine alan cemiyet, savaş bittikten sonra kimsesiz ve ihtiyacı olan çocukları da korumasına almıştır. Bu çocuklara ihtiyaçları doğrultusunda süt, mama, kıyafet, kitap gibi yardımlar yapmıştır (BCA., 180.9.0/19.96.1; BCA. 30.18.1.1/26.63.18; BCA.30.18.1.1/26.63.10; BCA.30.18.1.1/26.56.16). Ayrıca Millî Mücadele'den sonra terkedilen ve metruk durumda olan bina, arsa gibi taşınmaz malların kimsesiz çocukların barınmasında kullanılmak üzere bağışlanması kurumu ve hizmetlerini iyice güçlendirilmiştir (BCA. 272.0.0.12/58.154.17).

Genel sağlık hizmetlerini toplumun tüm kesimine yayma çabasında olan cemiyet yöneticileri gebelik ve doğum bilgisi veren ana kucakları, doğumevleri ile rutin kontroller ve sağlık taramaları, gezici sağlık hizmetlerinde de bulunmuşlardır. Cemiyet çalışanları tarafından hazırlanan broşür, poster, afiş gibi yayınlarla kamuoyu bilgilendirilmiştir. Hem yurt içinde hem yurt dışında teşkilatlanmasını devam ettiren cemiyetin, ticari ve siyasi olmamakla birlikte kuruma gelir getirecek işletme kurma hakkı vardı. Gelirler arasında üyelik aidatları, hükümet, belediye ve vakıflardan sağlanan yardımlar, taşınır ve taşınmaz malların kiralari, şubeler tarafından düzenlenen sergi, balo, şefkat pulları, rozet, piyango gibi etkinlikler ile bağışçıların destekleri yer almaktadır (Sarıkaya, 2024, 24-27; Sarıkaya, 2011:32-33; Acar, 2011:53). Ülkedeki çocuk politikasına yön verip şekillendiren cemiyet aynı zamanda dünyada çocuklarla ilgili yapılan faaliyetleri yakından takip etmiş, cemiyet üyeleri uluslararası gelişmeleri izleyerek yurt dışında çok sayıda toplantı, konferans, sergi gibi etkinliklere katılmıştır¹⁰. Bu etkinliklerin bilgileri kamuoyu ile paylaşılmıştır (Son Posta, 3 Mart 1932).

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nden ÇEK'e geçildiğinde kurumun amacının aynı olduğu ancak dilde sadeleşme çalışmalarının bir sonucu olarak isim değişikliği yapıldığı görülmüştür¹¹. Atatürk'ün Cumhuriyet öncesinde çocuk sorunu ile ilgilenmesi Cumhuriyet döneminde çocuk davasında kurumsallaşma çalışmalarının hızlanması olarak kendini göstermiştir¹². Atatürk'ün 1 Mart 1923 tarihli TBMM açılış konuşması da bu yargıyı desteklemektedir. Atatürk, vatanın kurtuluşu için şehit olanların geride kalan çocuklarının bütçenin imkânı oranında kurulan yetimhanelere yerleştirildiğini açıklamış ve sözlerine devlet tarafından açılan yetimhanelerde 10.000'e yakın yetim bulunduğunu eklemiştir. Bununla birlikte kimsesiz çocukları koruyan mevcut kurumlarımızın hiç olmazsa 20.000'nin üzerini kapsayacak şekilde artırılması gerekliliğine vurgu yapmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 1 Mart 1923, D.1, C.28:7; Acar, 2011:54).

Atatürk'ün bu konuşması yapılan çalışmaların sahiplenilmesi ve kamu kurumlarının başarısı olarak görülmüştür. Zaten Çocuk Esirgeme Kurumu, Atatürk'ün çocuklara olan sevgisinin simgesi ve çocuklara yönelik sosyal hizmetlerin yürütülmesinde öncü olmuş, kurulduğu günden itibaren Atatürk'ün her zaman desteğini almıştır

⁸ Kurumun tarihi 1900'lü yıllara dayanır. Savaşların yoğun olduğu bu dönemde artan çocuk sorununa bir çözüm olması için hayırseverlerin girişimleriyle Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuştur. İleri 1908'de Kırklareli'nde Dr. Fuad Umay ve arkadaşları tarafından kurulan bu cemiyet Balkan Savaşları sonrası kaldırılmıştır. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı yetimlerine yardım etmek amacıyla İstanbul'da Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuştur. Ancak 1918 sonrası başlayan işgaller nedeniyle yeterince aktif olamamıştır. 1921'de Ankara'da kurulan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti ile birleşmiştir (Sarıkaya, 2024:23). 10 Mart 1917'de İstanbul merkezli kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti Ankara açılan demeğe ilham olmuştur (Konukçu, 2022:59). Konukçu çalışmasında ÇEK'in tarihçesinde İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyeti'ni ile uyumlu bir tarihsel bütünlüğünün olduğunu ve bu yüzden kuruluş ve faaliyetleri açısından başlangıç olarak kabul edilmesini gerektiğini savunmuştur. Himaye-i Etfal Cemiyeti için ayrıca bkz. (Albayrak, 1988:31-33).

⁹ Doktor, siyaset ve devlet adamı. (1885-1963). Türk çocuklarına verdiği hizmetler dolayısıyla Türk kültüründe çocukları koruduğuna inanılan Umay'a atfen Atatürk tarafından kendisine Umay soyadı verilmiştir (Umay, 2003; Akın, 2000; Kayra, 2006).

¹⁰ Bu etkinlikler arasında 1925'te Amerika'da İçtimai Sıhhi Çocuk Kongresi, 1928'de Brüksel Çocuk Sergisi, 1929 Danimarka Beynelmillel Çocuk Kongresi, 1932 Cenevre Beynelmillel İkinci Çocuk Kongresi başlıcalarıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (BOA.HR..M..131/64; BCA.30.18.1.1/13.27.18; BCA. 30.18.1.2/7.44.19).

¹¹ 1934'te bu cemiyetin adı Atatürk tarafından Çocuk Esirgeme Kurumu olarak değiştirilmiştir (Çavuşoğlu, 2005:4).

¹² Atatürk'ün çocuk sevgisi için bkz. (Sönmez, 1997). Millî Mücadele devam ederken Kazım Karabekir kimsesiz ve yetim çocuklar için mesleki ve askeri okulların açılmasına öncülük etmiştir. Bkz. (Karabekir, 2015; Akandere-Dalda, 2018:41-47).

(Sarıkaya, 2023). Her il ve ilçe merkezinde olmak üzere tüm ülkeyi kapsayacak şekilde teşkilatlanan kurum, kurulduğu günden itibaren çocukların bakımları yanında hukuki haklarını da koruyan ve güvence altına alan tedbirler almanın yanı sıra bünyesinde anne karnından itibaren başlayan çocuk himayesi, çocuk bakım kursları, hemşirelik okulları, doğumevleri, süt damlaları, çocuk dispanserleri, aş evleri, talebe sofraları, çocuk bahçeleri, çocuk yuvaları, gündüz bakımevleri (kreşler) açmıştır. Eğitsel olarak açılan çocuk kütüphaneleri ve düzenlenen sergilerle eğitim hayatın içine aktarılmıştır. Kurum, kendi yayın organı vasıtası ile özellikle kadınları annelik ve çocuk bakımı konularında bilinçlendirmeye çalışmıştır. Çocuk, Ana, Annelere Öğütler, Çocuk ve Yuva, Gürbüz Türk Çocuğu, Çocuk Haftası gibi yayınlar hem çocuklar için hem de çocukların bakımını sağlayan ebeveynler için eğitici ve bilgilendirici çalışmalardı. 26 Kasım 1937 tarihinde Kurum, Bakanlar Kurulu'nun 1223 Sayılı Kararı ile kamu yararına çalışan dernek statüsüne sahip olmuştur. Atatürk'ün vefatı sonrasında İsmet İnönü tarafından destek verilen kurum büyümesini sürdürmüştür. Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı Fuat Umay 1941 yılında radyo konuşmasında kurumun çalışmalarını "Yurdumuzun her tarafına uzanmış olan şefkat şebekelerimizin feragatle çalışan kıymetli uzuvları 1940 senesi sonuna kadar 20 senede 3.469.990 çocuğa yardım edebilmişlerdir. Bunlardan 2.334.168 çocuğa süt ve sıcak yemek verilmiş, 1.135.822 çocuğa da giydirilmek, muayene ve tedavi edilmek ve mektebe verilmek suretiyle yardım edilmiştir. Bu rakamlar 700 şubemizin 427'sinden gelen istatistiklere dayanmaktadır. Kurumumuzun 20 senede tesis edebildiği sihi ve içtimai yardım müesseseleri, bir çocuk bakıcı mektebi, üç doğumevi, iki ana mektebi, beş pansiyon, dört diş muayenehanesi, dört yüzme ve kum havuzu iki dispanser, on bir süt damlası, iki sinema, iki sıhhat müzesi, on bir çocuk okuma evi, otuz dokuz çocuk yuvası, elli beş çocuk bahçesi, yetmiş sekiz aşevi" diyerek özetlemiştir (Tarımeri, 2024).

Atatürk'ün vefatı sonrası kurumun kuruluş ve teşkilatlanmasında büyük katkıları olan ve 1948'e kadar genel başkanlık görevini yapan Dr. Fuat Umay'ın ayrılması ve II. Dünya Savaşı kurumun yapısına da yansımıştır (Sarıkaya, 2023:1; Çengelci, 1998:21¹³. Örneğin savaş sürecinde ekonomik güçlüklerin görülmesi ve buna bağlı olarak temel gıda ürünlerinin karaborsaya düşmesi nedeniyle Bakanlar Kurulu ÇEK'in şeker ihtiyacının temini konusunda destek sağlama kararı almıştır (BCA.,30.18.1.2/100.109.3; BCA. 30.18.1.2/101.20.6). Bu dönemde kurum ekonomik güçlükleri aşmak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. 1944 yılındaki Çocuk Vergisi teklifi bunlardan biridir. Kurulduğu günden itibaren kuruluş ve mal varlıklarını sağladığı ekonomik desteklerle güçlendirmeye çalışan ÇEK, savaşın olumsuz koşullarına rağmen kuruluş ve mal varlıklarında genel bir artış sağlamayı başarmıştır. Bu artış tam olarak ihtiyacı karşılayamasa da kurumun gelişiminde ve daha çok çocuğa ulaşılmasında önemli destek sağlamıştır. Cemiyetin şube sayısı kısa sürede hızla çoğalmıştır. Şubelerin temeli Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin çalışmalarıyla başlatılmıştır. 1923 yılında çocuk bahçesi, misafirhane, çocuk muayenehanesi, süt damlası kurulmuş; ana kucakları, banyolar, bakım yurtları açılmıştı. 1925 yılında hazırlanan nizamnamede çocuk dispanserleri, misafirhaneler ve yetim yuvaları kurmak, süt dağıtma yerleri oluşturmak, çocuk kütüphaneleri, örnek çalışma yerleri, oyun bahçeleri açılması kararlaştırılmıştır. 1929 yılında dahili şube sayısı 441, harici şubesi 38 olmak üzere toplam şube sayısı 479 olmuştur. 1933 yılına gelindiğinde cemiyete bağlı 122 müessesenin dağılımı şöyleydi: 2 ana kucağı, 8 gündüz bakımevi, 9 süt damlası, 24 muayenehane, 1 doğumevi, 28 aşhane, 11 şefkat yurdu, 3 yetim evi, 22 çocuk bahçesi, 6 banyo, 1 okuma odası (Sarıkaya,2005: 69,128-129).

Tablo 1. Cemiyetin yurt içi ve yurt dışındaki şube sayıları (1921-1935)

Yıllar	Dahili Şube Sayısı	Harici Şube Sayısı	Toplam Şube Sayısı
1921	10		10
1922	10		10
1923	68		
1924	138		250
1925	218	32	
1926	318		352
1927	318	34	
1928	433		
1929	441	38	479
1930	441	38	479
1931	442	38	480
1932	442	38	480
1933	447	38	485
1934	554	38	592
1935	574	38	612

Kaynak: (Sarıkaya, 2005: 73-74)

¹³ ÇEK'in kuruluşunda yer alan kurucu üyeler için bkz. (Tarımeri, 2024; Baranoğlu, 1966:18).

Tablo 2. ÇEK Kuruluşları (1937-1945).

Kuruluşlar	Yıllar / Sayılar				
	1937	1939	1941	1943	1945
Çocuk Yuvaları	18	22	31	34	37
Çocuk Yurtları					8
Süt Damlası	10	11	11	14	21
Muayenehane	26	24	36	39	52
Diş Muayenehanesi	3	3	3	3	4
Doğumevi	1	2	3	3	3
Pansiyon		4	5	5	9
Aşhane	36	34	37	37	38
Talebe Sofrası		76	46	50	109
Çocuk Bahçesi	33	54	66	66	71
Banyo	6	8	9	9	10
Sinema	8	12	12	12	13
Okuma Odası	4	7	7	7	10
Çocuk Kütüphanesi			4	4	5

Kaynak: (Konukçu, 2022:601)

III. SAVAŞ DEVAM EDERKEN TÜRKİYE'DE ÇOCUKLARIN DURUMU

0-14 yaş grubundaki çocuk sayısı ülkenin geleceği söz konusu olduğunda büyük öneme sahiptir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte başlayan nüfus politikasında ülke nüfusunu artırmak Türkiye'nin amaçları arasında yer almaktaydı. Çocuk nüfusu toplam nüfusun yaklaşık yarısına (1935 yılında % 45, 1945 yılında % 46.1) denk gelmekteydi¹⁴ (TÜİK, 2014:1). 1929 yılındaki ekonomik buhranın üstüne 1930'lu yılların başından itibaren yaşanan ekonomik ve sosyal sıkıntılar Türkiye'nin ekonomideki zorlukları belirgin bir şekilde hissetmesine sebep olmuştur. Bu durumun oluşmasında I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele nedeniyle yaşanan yıkımlar, ekonominin az gelişmiş ve daha çok ithalata bağımlı olması büyük rol oynamıştır. I. Dünya Savaşı'nın olumsuz etkileri daha uzun yıllar sürecek iken II. Dünya Savaşı'nın dışında kalmasına rağmen Türkiye, bu savaştan da derinden etkilenmiştir (Metinsöy, 2017:48).

Tablo-3. 1940-1945 yılları arası 0-14 yaş aralığındaki çocuk sayısı.

YAŞLAR	1940		1945	
	KIZ	ERKEK	KIZ	ERKEK
0-4	1.255.841	1.386.164	1.184.799	1.286.705
5-9	1.264.599	1.417.565	1.242.281	1.348.466
10-14	989.707	1.189.450	1.074.080	1.284.952

Kaynak: (Polat, 2021: 53)

Tabloya bakıldığında 1940'tan savaşın bittiği 1945 yılına gelindiğinde 0-4 yaş ve 5-9 yaş arasındaki kız ve erkek çocukların sayısında azalma olduğu görülür. Bebek ölüm oranlarının fazla olduğu bu dönemde özellikle köylerde ölümlerin doğal kabul edildiği hatta doğan bebeklerin üçte birinin henüz bir yaşına girmeden hayatını kaybettiği bilinmektedir. Oysa çocuğun daha doğmadan korunmaya başlaması medeni milletlerin en temel görevi olmuştur (Polat, 2021: 54; Akol, 1950: 12-13). Çocuk ölümlerinin yaşanmasında bakım ve beslenme koşullarının olumsuzluğu en büyük sebep olsa da savaşın ortaya koyduğu zorlu ekonomik koşullar, ailelerin parçalanması ve evliliklerin boşanmayla sonuçlanması da etkilidir. Savaşın devam ettiği 1940-1945 yılları arasında boşanma oranındaki %50'yi geçen artış dikkat çekmiştir. Ayrıca bu rakamlarda kayıt dışı evlilikler yer almadığından sayının çok daha yüksek olduğu öngörülmektedir (TUİK, 2011: 11-12-36). Özellikle Ankara ve İstanbul gibi büyük şehirlere çalışmak için göçle gelen bekar erkekler veya evli erkek çalışanların kötü barınma koşulları nedeniyle eşlerini yanlarına getirememelerinden dolayı gayri meşru ilişkilerde artış görüldüğü meclis komisyon raporlarına da yansımıştır (BCA. 490.1.0.0/266.1061.2/10). Bu dönemde gayri meşru ilişkiler sonucu evlilik dışı hamileliklerde artış olmuştur. Evlilik dışı hamileliklerde kadınlar ya kötü koşullarda kürtaj olmuşlar ya da

¹⁴ Bu rakamlarda 0-17 yaş grubu çocuk olarak işlenmiştir.

doğurdıkları bebeğe bakamayarak sokağa terk etmişlerdir (Vatan, 18 Nisan 1943; Tan 8 Nisan 1944). Sebebi her ne olursa olsun sokağa terk edilen kimsesiz çocuklar sadece o günün değil aynı zamanda gelecek için de büyük tehlike unsuru olabilecek bir soruna dönüşmüştür (Burgaç, 2018,174-175).

Çocuk meselesinin en hissedilen alanlarından biri de çocuk sayısının en yoğun olduğu eğitim alanı olmuştur. Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in imzasıyla Başvekalet Yüksek Makamına sunulan yazıda kimsesiz çocuk sorununun en yoğun olarak yaşandığı kentlerin başında İstanbul'un olduğu belirtilmiştir. Yücel, kimsesiz çocuklar hakkındaki yazısında kimsesiz çocukların terbiyesinin aslında tüm yurt için önemli olduğunu ancak bu işin büyük masraflar gerektirdiğini ve bu işin hükümet tarafından uygulanacak girişimlerle çözülebileceğini ifade etmiştir (BCA., 30.10.0.0/174.201.6/2). Aynı konu ile ilgili İktisat Vekâleti tarafından Başvekalete yazılan resmi yazıda hayırseverlerin maddi ve manevi desteklerinin olduğu fakat bu desteklerin istenilen sonucu veremediğinden bahsedilmiştir. 1933 yılında Doktor Zafir adlı hayırsever ve İstanbul Belediyesinin yıllık 30.000 liralık bütçesi ile önce yetmiş beş çocukluk daha sonra yüz yirmi çocukluk bir ıslahevi açılmışsa da belediyenin verdiği bütçenin kesilmesiyle kurum Maarif Vekâletine devredilmiştir. Bu müessesenin genişletilerek en az bin çocuğun yararlanabileceği bir yer haline getirilmesi ihtiyacı olduğu da belirtilmiştir (BCA., 30.10.0.0/174.201.6/6). Bu raporlara rağmen öneriler istenilen ölçüde yerine getirilememiş ve sokak çocukları meselesini kökten çözebilecek tek yapı devlet olmasına rağmen içinde bulunulan savaş koşullarının da etkisiyle bu meseleye sistematik bir çözüm sağlanamamıştır (Akin, 2000: 103). Bu sorunlar Çocuk Esirgeme Kurumu'nun çeşitli çözüm yolları arayışlarını beraberinde getirmiştir.

A. Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Önemli Bir Girişimi: "İstanbul Serseri ve Satıcı Çocuklar Projesi"

Cumhuriyet kadrosu, çocukların yetiştirilmesi konusunda öncelikle sağlıklı olmaları sonrasında eğitilmiş ve ahlaklı olmaları için çalışılması gerektiğini her fırsatta ifade etmişlerdir. Eğitim ve ahlak konusundaki ısrarın sebebi 1940'lara gelindiğinde sokak çocuklarının sayılarının her geçen gün artmasıydı. Sokaklarda yaşayan çocuk sayısı özellikle İstanbul'da sürekli artış içinde olmuştur. 20 Kasım 1941 tarihli gazete haberinde son bir hafta içinde İstanbul'un çeşitli yerlerinde sokaklardan elli çocuğun toplandığı haberi yapılmıştır (Akşam, 20 Kasım 1941). Bu haberlerin ve sokak çocuklarının sayılarının artması üzerine kurumun İstanbul merkezi tarafından yönlendirilen bir çalışma hazırlanmıştır. Projenin aslı ÇEK'in 1941 yılındaki kongresinde ele alınmış olup ertesi yıl hazırlanan kongre raporlarında projenin hazır hâle getirildiği ve uygulama aşamasına geçildiği anlaşılmıştır. 1941 yılındaki girişimlerde Dr. Fethi Er'in Cumhurbaşkanına çocukların durumunu anlatması ve bu konuda neler yapılabileceği ile ilgili önerilerde bulunması başlıca etken olmuştur. Bu görüşmeler sonrası ÇEK İstanbul merkezi tarafından "İstanbul Serseri ve Satıcı Çocuklar Projesi" hazırlanmıştır. Araştırmada 1940'lı yıllarda İstanbul sokaklarında çalışan çocukların temel özellikleri hakkında ortaya şu sonuçlar çıkmıştır:

"2848 çocuğun %2.3'ü Bakırköy, %3.5'i Beşiktaş ve Arnavutköy, %39.4'ü Beyoğlu, %22.9'u Eminönü, %3.5'i Eyüp, %16.7'si Fatih, %7.3'ü Kadıköy, %0.5'i Sarıyer, %3.9'u Üsküdar'dandır. Çocukların %88'i erkek, %12'si kızdır. Çocukların %94'ü Türk, %1.7'si Rum, %1.6'sı Ermeni, %1.6'sı Yahudi, %1.2'si farklı milliyetlerdendir. Çocukların 59'unun anne ve babaları yaşıyordu. Anne babaları ölmüş olanların oranı %12.7, yalnız annelerini kaybedenler %10.1, yalnız babasını kaybedenler ise %18.2'dir. Çocukların %17.8'i küfeci, %4.9'u gazete satıcısı, %1.9'u karamelacı, %3.2'si diğer işporta satıcısı, %10.4'ü dilenen, %8.2'si çirak, %23.3'ü serseri dolaşan, %9.9'u yalınayak dolaşan, %20.4'ü iş yapmayan çocuklardır. Çalışan 1137 çocuğun %63'ü kazandığı paranın tamamını, %15.1'i ise yarısını ailesine vermektedir. Kazandığı paranın tümünü kendi harcayanlar %22'dir" (Uluğtekin, 1991:200-201).

Çocukların şahsi ve ailevi durumlarını belirleyen tahkikat fişleri hazırlanmıştır. Çalışmada çocuklar, durumlarındaki farklılıklara göre dokuz kategoriye ayrılmıştır. Bu kategoriler:

1. Anne ve babası hayatta olmasına rağmen aileleri çok fakir olan çocuklar aile bütçesine destek olmak için çalışmak zorunda kalmışlardır.
2. Anne ve babaları çalışan çocuklar, evde bakacak kimseleri olmadığı için ya komşuları tarafından bakılmakta ya da sokağa düşmektedirler.
3. Anne ve babalarının ölümü sonrası kimsesiz kalan çocukların bazıları akraba ve komşu yanlarında olsa da bir süre sonra yaşanan geçim sıkıntısı nedeniyle sokağa düşmüşlerdir.
4. Annesini ya da babasını kaybettikten sonra üvey anne ya da üvey babası olan bazı çocuklar evde yaşanan sıkıntılar sonrası sokağa düşmüşlerdir.
5. Bir aileye sahip olmalarına ve okula gitmelerine rağmen ailelerinin yaşadığı ekonomik zorluklar nedeniyle aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla gazete veya işporta malı satan, hatta dilenmek için sokağa çıkan çocuklar bulunmaktadır.
6. Bazı çocuklar aileleri olmasına rağmen ailelerinin ilgisizliği nedeniyle sokaklara düşmüşlerdir.

7. Doğuştan zihinsel veya ruhsal sağlık problemi olan çocuklar, sahip çıkan aileleri olmadığı için sokaklara düşmüşlerdir.

8. Anne veya babaları hırsız, dilenci, sarhoş, kumarbaz vb. kötü alışkanlıkları olan çocuklar, sokaklarda büyümüşler ve anne ve babaları gibi hırsızlık, dilencilik yapmışlardır¹⁵.

9. Fiziki ya da ruhsal problemi olan çocuklar bazı yetişkinlerin dilenciligi iş yapması nedeniyle istismar edilmişlerdir. Çocuklar dilencilikten kazandıklarını da kendilerini çalıştıranlara vermek zorundaydılar (Sarıkaya, 2004:195; Çavuşoğlu, Çetin, Topçu, 2024). Bu esaslar belirlendikten sonra çocuklar için alınması gereken önlemler şöyle ifade edilmiştir:

1. Mevcut koşullardan yararlanarak alınması gereken tedbirler: Sokağa düşmüş ve sokaklarda çalışan çocukların büyük çoğunluğu ailelerinin ekonomik zorluklar içinde olması nedeniyle çalışmak durumunda kalan çocuklardır. Bu çocuklardan 6-12 yaş grubundakiler ilkokula gitme mecburiyetindedir ve geceli pansiyonlara yerleştirildikten sonra belediye bütçesi ve hayırseverlerin destekleriyle okullara gönderilebilirler.

2. Az para harcamak suretiyle alınacak tedbirler: Sokak çocuklarının sayıca en çok olduğu İstanbul'da bir Sokak Çocuklarını Kurtarma Bürosu'nun kurulması önerilmiş ve bu büro aracılığıyla sokaktan toplanan çocukların islahhanede eğitilerek eğitim, sanat vb. alanlara yönlendirilmesi önerilmiştir.

3. Çok para sarf etmek suretiyle alınacak tedbirler: Islahhanelerin kurulması ve çocukların sokağa düşme nedenlerinin araştırılıp bu konuda gerekli önlemleri alacak bir yapılanma sağlanmalıdır.

Raporda çocukların sokağa düşme nedenlerinin araştırılması gereği önemle belirtilmiştir. İstanbul'da yapılan incelemeler sonucunda özellikle yoksul durumda olan ailelerine yardım etmek amacıyla olan çocukların seyyar satıcılık başta olmak üzere çeşitli işlerde çalıştığı görülmüştür. Bu sonuçla birlikte çocukların sokaklarda çalışması, eğitimlerine devam edememelerinin en öncelikli nedenleri arasında dönemin sosyo-ekonomik koşullarının olduğu görülmüştür. (Çavuşoğlu, Çetin, Topçu, 2024).

12 Nisan 1943 tarihli belgede kimsesiz çocukların toplum için sorun teşkil ettiği ve bu konuda daha sistemli bir çalışma yoluna gidilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu çalışmada ÇEK, Kızılay ve Belediyelerin ortak hareket etmesi gerektiği vurgusu yapılmıştır. Bahsi geçen makam ve müesseselerin iş birliği ile gerekli islahhanelerin hayata geçirilebileceği ve sayıları gün geçtikçe artan sähipsiz çocukların toplum için bir sorun olmaktan çıkarılıp topluma kazandırılabilceği belirtilmiştir (BCA., 30.10.0.0/179.236.5). Bu girişimlerin de etkisiyle konu TBMM'de oluşturulan komisyonlarda görülmüştür. 6 Eylül 1944'te ÇEK yönetmeliği¹⁶ onaylanmıştır (BCA. 30.18.1.2/106.62.10).

B. II. Dünya Savaşı'nda Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Kimsesiz Çocuklar Meselesine Yönelik Faaliyetleri

II. Dünya Savaşı'nın ağır koşulları devam ederken 23 Nisan Çocuk Haftası kutlamalarını hazırlayıp yöneten Çocuk Esirgeme Kurumu ile iktidar partisi Cumhuriyet Halk Partisi il temsilcilikleri arasında kimsesiz çocuklar sorunuyla ilgili iş birliği yapılması kararı alınmıştır (BCA. 490.1.00/5.26.10). Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Çocuk Bayramı etkinlikleri dolayısıyla yaptığı yardımlar tüm yurttan görülürken çocuklara halkevi sosyal yardım kollarının da destek verdiği görülmüştür (Son Posta, 26 Nisan 1940). Savaş devam ederken gerçekleştirilen 1941 yılı çocuk bayramında yapılan yardımlarına savaş koşullarında dahi yoksul çocuklara ulaştırıldığı anlaşılmaktadır (Akşam, 23 Nisan 1941). Örneğin "Çocuk yuvasındaki yavrulara kış yardımı" başlıklı haberde Keçiören Çocuk Yuvası'ndaki çocuklara kışlık kıyafet yardımı yapıldığı duyurulmuştur (Ulus, 22 Kasım 1940). "Bahçelievler çocuk kulübü açıldı" başlıklı haberde Vedat Nedim Tör'ün girişimleriyle Bahçelievler mahallesi sakinleri tarafından bir çocuk kulübü kurulmaya karar verildiği, kulübün amacının çocukları faydasız oyunlardan ve yaramazlıklardan kurtararak hayat adamı olmaya hazırlamak olduğu haberleri kamuoyu ile paylaşılmıştır. Sağlık ve oyun kültür faaliyetleri ve pratik bilgiler gibi üç esas noktadan çocukların yetişmesine çalışacak olan kulüp faaliyete geçti ve programın uygulanmasında mahalle sakinlerinden doktorlar, muallimler ve beden terbiyesi uzmanlarından yararlanılmıştır (Ulus, 25 Kasım 1940). Ankara'da ise kurum fakir ilkokul öğrencileri arasından seçilen bin beş yüz çocuğa yemek verileceğini ilan etmiştir. "Çocuklarımıza gösterilen şefkat" başlığıyla ele alınan haberde tüm hafta boyunca çocuklar için balo, tiyatro gibi etkinliklerin yapılacağı bilgisi verilmiştir (Cumhuriyet, 26 Nisan 1942). Gazetelerin yanında konu radyolarda da yer almıştır. Örneğin "Muhtaç yavrulara yardım" başlıklı haberde Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in radyoda yaptığı konuşmasında ülkenin her yerindeki Türk çocuklarına her geçen gün daha iyi imkânlar sunma gayreti içinde olduklarını ve bunun bizzat öncüsü olma çabası anlatılarak yurdun her yerinde yardıma muhtaç çocuklar için hareket edilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Son Posta, 23 Nisan 1943).

¹⁵ Çocukların suç olan eylemlerde bulunmalarındaki artış kamuoyu ve bürokraside dikkat çekici rakamlara ulaştığı için meselenin hukuki ve toplumsal çözümü de önem kazanmıştır (Tesal, 1951: 1578-1589).

¹⁶ Bu yönetmelik 22 Kasım 1951'de kaldırılmıştır (BCA. 30.18.1.2/127.83.9).

II. Dünya Savaşı nedeniyle Türkiye’de seferberlik ilan edildiğinde askere alınan erkeklerin çocuk ve ailelerinin mağdur olmasını engellemek için ÇEK tarafından korunmaları kararı alınmıştır (BCA. 30.10.0.0/179.235.13.1-9) Örneğin Çorlu’da Vakıflar Köyü’nden Mustafa oğlu Mehmet’in çocuklarının himayesi için Çorlu ÇEK’e talimat verilmiştir (BCA. 30.30.0.0/179.235.13/6-9). Tüm yurttan Çocuk Esirgeme Kurumu yoksul çocuklara yönelik yardımlarını hayırseverlerin de desteğiyle artırmıştır. Örneğin Afyon’da sekiz yüz elli altı çocuk giydirilmiş, Taşköprü’de elli beş çocuğa elbise, yirmi altı çocuğa ayakkabı yardımı yapılmış, Kızılcahamam’da elli çocuk giydirilmiş, Dinar’da beş bin çocuğa kır yemeği verilmiş, Susurluk’ta otuz çocuğa ayakkabı, önlük ve pantolon dağıtılmış, belediye tarafından çocuklara üzüm dağıtılırken hayırsever bir vatandaşın yardımıyla çocuklara etli pilav ve tahin pekmez ikram edilmiştir. Aliağa’da üç yetim çocuk sünnet ettirilmiş, Avanos’ta Kızılay ve okul himaye cemiyetlerinin yardımlarıyla yetmiş altı çocuk giydirilmiştir. Hisarönü şubesi yardımlarıyla köylerdeki yoksul çocuklara yüz kat elbise, iki yüz elli takım iç çamaşırı ve otuz çift ayakkabı dağıtılmıştır. Hisarönü şubesinin bir yıllık süre içinde yaptığı yardımlar beş bin lirayı bulmuştur. Çorum’da İskilip şubesi elde ettiği gelir sayesinde elli beş çocuğa yaptığı yemek yardımlarına devam etmiştir. Adıyaman’da Kahta kolu tarafından 10 çocuğa elbise yardımı yapılmıştır. Sosyal yardımları genişletmeye çalışan ÇEK, Çankırı’da hayırseverler yardımıyla bir çocuk hastanesi, Sarıkamış’ta elli bir çocuğun giydirilmesi, Hatay’da şefkat yuvası ve süt damlasının açılması girişimlerinde bulunmuştur (Ulus, 1 Mayıs 1943). “Ziraat Bankası’nın Çocuk Esirgeme Kurumu’na bağışı” başlıklı haberde ÇEK’e bağışta bulunan Ziraat Bankası’nın günde elli iki zayıf çocuğa daha sıcak yemek verme imkânı ile kurumlarında konuya ne denli duyarlı oldukları görülmüştür (Ulus, 7 Mart 1943). Ayrıca çocuklara ücretsiz muayene imkânı sağlayan Çocuk Esirgeme Kurumu (Ulus, 16 Mayıs 1943; Ulus, 9 Mayıs 1943; Ulus, 4 Mayıs 1943) binlerce yurttaşın para, ilaç, yiyecek ve giyecek yardımı yapmıştır. Kızılay, ÇEK, Yardımseverler Cemiyeti ve diğer sosyal yardım cemiyetleri ülke çapında yardım faaliyetlerinde bulunmuştur. Kurum, yardımsever yurttaşlara teşekkürlerini iletmeyi ihmal etmezken dönemin aydınlarının da desteklenmiştir (Ulus, 13 Mart 1943). Örneğin çocuk edebiyatının önemli isimlerinden olan Cahit Uçuk, “Çocuk Esirgeme Kurumu: Yavrularımızın Şefkat Kucağı” başlıklı yazısında kimsesiz ve fakir çocuklardan alıntılar yaparak ÇEK’in bu çocuklara kol kanat germesinden kurumun çıkardığı çocuk dergisinin yıllardır masallar, hikâyeler yazarak çocuklara yararlı olmaya çalıştığından bahsetmiştir. Kurumun yurt içindeki tüm kimsesiz çocukların sahibi olduğunu gelecek neslin koruyucusu ve arkası olduğunu bu yüzden ona yardımın ihmal edilmemesi gerektiğini açıkça belirtmiştir (Ulus, 13 Mart 1943). Öyle ki ÇEK, halkın ilgi ve yardımları sayesinde her gün sıcak yemek vermek suretiyle koruduğu yoksul okul talebe sayısını Gaziantep’te iki yüz seksen üçe çıkarmıştır. Bununla birlikte çok sayıda ihtiyacı olan vatandaşa yardımda bulunmuştur. Ayrıca Antep dokumacıları da ÇEK’e altı bin liralık bağış yapmıştır (Ulus, 14 Mart 1943). Alaşehir kolu zayıf çocuklara her gün sıcak yemek verebilecek elli mevcutlu aşevi açmıştır (Ulus, 20 Mart 1943). Yine Yardımsevenler Cemiyeti üç yüz elli çocuğa ve ayrıca beş yüz aileye çeşitli yardımlarda bulunmuştur (Ulus, 23 Mart 1943). Benzer şekilde dönemin İstanbul Valisi Dr. Lütfi Kırdar harpten beri değişmeyen gelirleriyle bugünkü fiyat yükselişlerini karşılamaya imkân bulamayan zümreye hükümetçe yardım yapılacağını belirttiği konuşmasında ÇEK’in üç bin yedi yüz altmış beş çocuğun giyim, yemek ve tahsil masraflarını gördüğünü ve başka yardımlarda da bulunduğunu belirtmiştir.

Çocuk Esirgeme Kurumu, yaptığı sosyal yardımları her geçen gün daha da artırma ve genişletme politikası izlemiştir. Bu amaçla sadece büyük kentlerde değil kırsalda da yoğun faaliyetlerde bulunmuş ve hayırsever vatandaşların yaptıkları yardımlar ulusal basında önemli yer bulmuştur (Ulus, 17 Nisan 1943). Bağışların yanında kurumun önemli gelir kaynaklarından biri olan ÇEK pullarının satışından önemli gelir elde edilmesi yine yardımseverlerin desteğinin yoğun olduğunu göstermiştir (Ulus, 18 Nisan 1943). Özellikle 23 Nisan haftası bayram kutlamalarının ÇEK pulları ile yapılması teşvik edilmiştir (Ulus, 20 Nisan 1943). Falih Rıfkı Atay da “Türk çocukları için” başlıklı yazısında ÇEK ve Kızılay’ın destekçisi olmuş, bu kurumların çocuklara nasıl yardım edileceği hakkında vatandaşlara yol gösterici olduğunu belirtmiştir. Kurumun yaptığı yardımların sadece para, gıda ve giyim üzerinden olmadığına değinilmiştir. Parasız muayeneler (Ulus, 14 Mart 1944; Ulus, 21 Mart 1944) yaparak, anneler için çocuk bakım kursları açarak da yardımlarını sürdürdüğü görülmektedir (Ulus, 16 Mart 1944). ÇEK Genel Merkezi, Çocuk Bayramı için yayınladığı mesajda gerçek egemenliğe sahip olan ulusumuzun bayramını kutladığını kamuoyu ile paylaşmıştır. Bununla birlikte devam eden savaş nedeniyle yaşanan sıkıntılara vurgu yapılarak ülkemizin barış koşullarına uygun davranmaya devam edeceği ifade edilmiştir (Akşam, 23 Nisan 1945).

Çocukların topluma kazandırılması çalışmaları devam ederken suç işleyen çocukların haberleri de her geçen gün artış göstermekteydi. Örneğin “On üç yaşında altı sabikalı bir çocuk” başlıklı haberde Said’in küçük yaşına rağmen bir yıl iki ay hapse mahkûm edildiği haberi yapılmıştır (Akşam, 10 Aralık 1940). Çocukların suç işlemesiyle ilgili meseleler kamuoyunda endişeler yaratmıştır. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün talimatı ile ÇEK sadece İstanbul’da değil tüm yurttaki şubeleriyle çalışmalara başlamıştır. 1940’lı yıllarda ÇEK girişimleriyle kreş ve gündüz bakımevleri açılmıştır. Siyasi kurumlardan da destek ve teşvikler alan bu kreş ve gündüz bakımevleri özellikle çalışan ya da çalışmak isteyen annelerin bu alandaki sorunlarını çözmeye yönelik önemli bir girişim olarak ulusal basında yer almıştır (Ulus, 30 Mart 1945; Uluğtekin, 1991:6-7). Bu dönemde kurumun amacının sadece çocukları korumak ve ihtiyaçlarını karşılamak olmadığı yayınladığı broşürlerde de

açıkça ifade edilmiştir. İzmir şubesi tarafından yayınlanan “Çocuk Davamız” adlı broşürde çocuk meselesinin Türk ulusunun yaşama ve yükselmesindeki önemi vurgulanmıştır. Bu amacın gerçekleşmesi için de doğumu artırmak ve doğan çocuğu artırmak (çocuk ölümlerini azaltmak) hedeflenmiştir. Çocukla ilgili ifadelerde bugün ailesini temsil eden çocuğun gelecekte tüm ulusu temsil edeceğinden sıklıkla bahsedilmiştir (Çocuk Esirgeme Kurumu, 1944:1). Hazırlanan broşürde 1944 yılına kadar yapılan çalışmalar detaylandırılarak yapılan yardımlar ve bunların basında yer alması üzerinde durulmuştur (Cumhuriyet, 23 Nisan 1942).

Cumhuriyet’in ilanı sonrası hazırlanan kanunlarda çocukların korunmasıyla ilgili maddelere yer verilerek çocuğun korunmasına dair ilk yasal düzenlemeler 1926’da hazırlanan Türk Medeni Kanunu ile yapılmıştır denilebilir. Kanunda anne babanın çocukla ilgili yükümlülükleri, evlatlık alma, velayet, çocuklara düşen miras ve mallar, kimliği belli olmayan çocukların durumu ile ilgili maddeler yer almaktadır. 1926 tarihli Türk Ceza Kanunu’nda çocukları ve çocuk haklarını korumaya yönelik maddeler bulunmuştur¹⁷ (Resmî Gazete, 4 Haziran 1928, S.904; Resmî Gazete,13 Mart 1926, S. 320). Dönemin genel sağlık politikalarında toplam üç yüz dokuz maddeden oluşan 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu belirleyici olurken bu kanundaki 25 madde doğrudan çocuklarla ilgiliydi (Resmî Gazete, 6 Mayıs 1930, S.1489). Ayrıca çocuk haklarına ilişkin ilk uluslararası belgeyi imzalayan ülkelerden biri Türkiye olmuştur¹⁸.

Cumhuriyetin kurucu kadrosu çocukları toplumun geleceği olarak görmekteydiler. Bu nedenle toplumca kabul gören davranışların çocuklara kazandırılması hususunda çalışmalar yaptılar. “Bir medeniyet projesi” olarak görülen Cumhuriyet rejiminde çocuklar bu projenin en önemli ve vazgeçilmez ögesi idi (Öztan, 2009: 48). Bununla birlikte çocuk yeni ulusun inşasında özne olarak görülmüştür. Çocukların (özellikle korunma ihtiyacı olanların) devlet tarafından korunması, beslenme, sağlık ve eğitim gibi temel haklarının sağlanması süreci yeni Türk devletinde oluşturulmak istenen modern toplumun da temelini oluşturmuştur. Çocuk haklarının gelişimi konusunda özellikle gazeteci, edebiyatçı ve çeşitli bilim alanlarından öncü isimler tarafından toplumda yeni rejimi destekleyecek bir algı yaratma çabası olmuştur (Çakır, 2022: 42). Bu amaçla Avrupa ve Amerika’da çocuk meselesi ile ilgili yapılan çalışmalar özellikle yakından takip edilmiştir. Dönemin aydınları yazılarında çocuk haklarının iyileştirilmesi konusunda toplum ve devletin birlikte hareket etmesi gerektiğini savunmuşlardır. Dr. Fuat Umay ABD, Rusya ve Danimarka’ya inceleme gezisi yapmış ve tecrübelerini yurda dönüştürme hem kamuoyu hem de TBMM ile paylaşmıştır (Akın, 2000:3; Umay, 2003:13).

1940 sonrasında çocukları korumaya yönelik çalışmalara resmi nüfus kayıtlarının sağlanması ile başlanmıştır. Buna göre evlilik dışı birleşmelerden doğan çocukların Gizli Nüfus Vakalarının Kayıtlarının Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı TBMM’nin gündemine alınmıştır. Hükümetin konu ile ilgili incelemelerine göre Medeni Kanun’a aykırı birleşmeler ve bunlardan doğan çocukların sayısının yarım milyonu bulduğu saptanmıştır. Artan bu rakamlar nedeniyle bu durumda olan çocuklar için acil bir düzenleme yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Buna göre evli bir erkekle evli olmayan bir kadının birleşmesinden doğan çocuklar da kadın ve erkeğin nüfusuna alınacaktır. Ancak bir kadınla evli erkeğin birleşmeleri evlenme suretiyle mümkün olamayınca karı koca durumunda olmayan birleşmeler haricinde doğan çocukların durumları TBMM komisyonunda uzun bir şekilde görüşülmüş olmasına rağmen bu konuda bir hüküm Medeni Kanun’a eklenmemiştir (Akşam, 25 Nisan 1945; Arık, 1946:5-20). Bunun yanında savaş dönemiyle birlikte sayıları gittikçe artan sokak çocukları meselesi gündeme gelmiştir. Sokaklarda kayıp çocukların sayısında artışın görüldüğü bu dönemde yerel ve ulusal gazetelerde kayıp ilanlarına rastlanılmıştır. Örneğin “Kayıp Kız Çocuğu” başlıklı haberde 10 yaşındaki çocuğun İstanbul’da sokakta oyun oynarken kaçırıldığı ve haber alınmadığı bilgisi verilmiştir (Akşam, 28 Nisan 1945). Sokaklarda çocukların dilenmesi ve başıboş gezinmelerinin çoğalması, savaş döneminde sokaklara bırakılan, kimsesiz ve başıboş çocukların sayısında artış görülmesi basında sıklıkla dile getirilmiştir. Genellikle yarım kalmış inşaatlarda, terk edilmiş metruk binalarda yaşayan bu çocukların sayısı 5.000 civarındaydı (Vatan, 4 Haziran 1943; Tan, 20 Haziran 1944; Tan, 6 Temmuz 1944).

Toplumun aydın kesimi tarafından sosyal mesele olarak görülen çocuk meselesi eğer bir önlem alınmazsa sokaktaki başıboş, kimsesiz çocuk sayısında büyük artış olacağı, küçük yaşta çalışmak durumunda bırakılan çocukların da ele alındığı yazıda, küfelerde yük taşıma, gazete dağıtıcılığı gibi işler yapan çocuklar dışında İstanbul sokaklarında dilencilik yapanlara da sıklıkla rastlandığına dikkat çekilmiştir (Cumhuriyet, 9 Temmuz 1944). Sokak çocukları ile ilgili Tan gazetesi yazarı Said Kesler bir yazı dizisi hazırlamış ve kamuoyunda konuya ilgiyi artırmıştır (Tan, 31 Mart 1943). Kesler, “Sokaklardaki çocuklarla savaşıma usulleri” başlıklı yazısında sokak çocuklarının çoğunun sokağa bırakılan değil zaten sokaklarda doğduklarını belirtmiştir. Hatta bu çocuklara halk arasında “sokak mahsulü” dendiğini, babaları çoğunlukla serseri olan bu çocukların annelerini de kaybedince iyice başıboş kaldığını ifade etmiştir (Tan, 2 Nisan 1943). Sokak çocuklarına olan duyarlılık Hıfzı Veldet tarafından da “Çocuk meselesi” başlığıyla kaleme alınmıştır. İstanbul’da binlerce çocuğun okula gidemeyişinde fakirliğin çok

¹⁷ Çocuk hakları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Akyüz, 2000.

¹⁸ Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi olarak bilinen çalışmanın yapılmasında I. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmeler etkili olmuştur. Savaş sonrası Avrupa’da çocukların korunması sorunu büyük önem taşımış ve İngiliz Eglantyne Jebb “çocukları kurtarın” çağrısı yapmıştır. Bunun sonrasında Çocuklara Yardım Birliği Örgütü kurulmuştur. (Akyüz, 2023:341).

önemli bir etken olduğunu belirten Hıfzı Veldet, yeni Türk devletinin çocuk meselesini bu koşullardan uzaklaştıracağına inandığını fakat bunun çok kolay bir şey olmadığını belirtmiştir. Çocuk davası ile ilgili bazı politikacılardan, gazetecilerden ve edebiyatçılardan güzel sözler gelmesine rağmen planlı ve kararlı olunamadığı vurgulanmıştır. Hıfzı Veldet, özellikle nüfusun her geçen gün artış gösterdiği İstanbul için durumun endişe duyulacak seviyede olduğunu ifade etmiştir (Cumhuriyet, 8 Kasım 1944). Korunmaya ihtiyacı olan çocuk meselesi özellikle sokaklardaki kalabalıkların artmasıyla daha göz önüne geldikçe farklı kurum ve kuruluşlardan yardım ve kısa süreli de olsa çözümler bulunmaya başlanmıştır. Belediyeler bu konuda ilk destek veren kurumlar arasında yerini almıştır (Tan, 2 Mart 1943). Çocukların zor ve kötü koşullar altında çalışma hayatına girmesinde, artan hayat pahalılığı nedeniyle düşük gelirli ailelerin çocuklarını çalışmaya göndermesi etkili olmuştur. Ayrıca işveren açısından da çocuk emeğinin ucuz olması günü kurtarmak adına tercih edilmiştir (Tan, 31 Mart 1943; Cumhuriyet, 2 Ocak 1944). Said Kesler, çocuk meselesini ele aldığı yazı dizisinde “Çocuklar sokağa düşmekten nasıl kurtulur?” sorusuna bazı çözüm önerileri sunmuştur. Bu öneriler arasında çocuk bakım kurumlarının sayısının hem şehir merkezlerinde hem de taşralarda artırılması ve yeni kurumlara duyulan ihtiyaç sıklıkla vurgulanmıştır (Tan, 4 Nisan 1943).

Çocuk sorununun basında sıklıkla ele alınması ile beraber kamuoyunda da konuya olan ilginin arttığı görülmüştür. Bu konuyu ele alacak 1949 tarihli Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu'na kadar çeşitli kamu kurumlarından alternatif öneriler gelmiştir. Bunlardan ilki çocuk çiftlikleri olmuştur. Bazı resmî kurumlardan ve resmî olmayan kurumlardan çocukların yerleştirilecekleri ve çiftçi olarak yetiştirilecekleri çocuk çiftlikleri oluşturulacaktı. Kimsesiz çocuklar için hükümet bir milyon lira tahsis edeceğini ve bu para ile Muş, Urfa ve Ağrı'daki çiftliklerde çocukların çiftçi olarak yetiştirilmesinin sağlanacağı açıklanmıştır. Buna göre kimsesiz çocuklardan 6-16 yaş arasındaki kız ve erkek çocuklar toplattırılacak, Ziraat Vekâleti emrine verilecek ve devlet çiftliklerinde çiftçi olarak yetiştirileceklerdir. Altı yaşındaki çocuklar önce ilk eğitime tabi tutulacaklar ve evlenme yaşına kadar ziraat işlerinde çalışacaklardır. Bu süre içinde kendilerine küçük bir ücret verilecektir. Muş, Urfa ve Ağrı'da kurulacak çiftliklere her çiftlik için 1000 kişi alınacaktır. Bu çiftliklere yurdun her yerinde toplanacak çocuklar getirilecektir (Cumhuriyet, 2 Ocak 1944). Bu çiftlikler hükümetin başboş çocukların topluma kazandırılması amacıyla aldığı kararlar doğrultusunda ziraat işlerinde yetiştirilme amacıyla oluşturulacaktır. 1943 yılında Lütfi Kırdar'ın¹⁹ Başvekalete gönderdiği raporda “çocuk kolonileri” adıyla anılan bu uygulamada serseri olarak adlandırılan çocukların disiplin altına alınmasının öneminden bahsedilmiştir. Oluşturulması planlanan tesisler şehirden uzak geniş arazi içinde su ve ormana yakın bir köy civarında kurulacaktı. Hükümetin bir kere vereceği bir miktar sermaye ile çalışmaya başlayacak ve süreç içinde toprak işleri, hayvan bakımı, hayvan üretimi, dülgerlik, tahta ve demir işleri, terzilik, kunduracılık gibi zanaatları öğrenecek ve çiftlikler kendi işleyişini kendisi yapacaktır. Devlet çiftliklerine dönüştürülen bu oluşum ile ilgili 16 Haziran 1943'te Ziraat Vekâletinden Başvekalete yazı gönderilmiştir. Buna göre:

“Öksüz çocuklardan kurulacak devlet çiftliklerine on yaş üstü kız ve erkek bütün çocuklar alınabilecektir. Bu çocuklar için kurulacak biner kişilik çiftliklerden ilkinin iklim ve toprağı tarımsal faaliyetlere uygun olan Muş Ovası'nda kurulması uygun görülmüş ve burada devlet hazinesine ait bu işe müsait boş arazi de tespit edilmiştir” (BCA. 30.10.0.0- 185.274.10.1-2). Bu öneriyle kamuoyunda da gündem olan çocuk meselesinin hem toplumsal düzeni sağlayarak hem de millî ekonomiye katkı sağlayarak yönünde çözülmesi hedeflenmiştir. Ancak projenin hayata geçirilmesi ve uygulanması ile ilgili olarak başka kaynaklarda bilgilere rastlanmamıştır (Kocabıyık, 2019:82; Karatay, 2007:199).

Dünyada korunmaya muhtaç çocuklarla ilgili hazırlanan kanunlar özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında ele alınmıştır. Savaş sonrası sosyal politikalar hem dünyada hem Türkiye'de daha aktif hale gelmiştir. Savaşla birlikte özellikle dar gelirli aileleri etkileyen köyden kente göç, kötü barınma ve olumsuz beslenme koşulları çocukların korunması meselesinde devletin etkin olmasını gündeme getirmiştir. İngiltere'de hazırlanan Beveridge Sosyal Politika Raporu²⁰ Türkiye'de de büyük etki göstermiştir. 1943 yılında TBMM'ye yakın bir çöp bidonuna ısınmak için giren ve donmak üzereyken bulunan çocuğun ve diğer köprü altı çocuklarının içler acısı durumu bu konunun Meclis gündeminde yer almasında etkili olmuştur (Çağlar, 1982:8). II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de yaşanan kimsesiz çocuklar sorunu ile ilgili ortaya atılan öneriler içinde ÇEK İstanbul merkezi tarafından hazırlanan ve 2848 çocuğun aile durumlarının kayıt altına alındığı projenin önemi büyüktür. 19 Aralık 1944'te CHP Meclis Grubu oturumunda Hatay Milletvekili Tayfur Sökmen, kimsesiz ve başboş çocukların durumu hakkında soru önergesi vermiştir. Bunun üzerine yirmi üç kişilik bir komisyon kurulmuştur. Komisyonun çalışmaları sonrası hazırlanan raporda kimsesiz çocukların korunma ve yetiştirilmesi için kanun tasarısı ortaya konulmuştur. Bu kanun tasarısında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı başta olmak üzere belediyelere de görev

¹⁹ Mehmet Lütfi Kırdar, Türk hekim ve siyasetçi. Milli Mücadele döneminde Anadolu'da görev almış ve çalışmalarından dolayı İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir. Cumhuriyet döneminde Kütahya milletvekilliği, Manisa ve İstanbul valiliği görevlerinde bulunmuştur. 1954'de CHP'den istifa ederek DP'ye katılmıştır. 1954 seçimlerinde İstanbul'dan bağımsız milletvekili olurken, 1957'de Adnan Menderes kabinesinde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı görevini yapmıştır (Güner, 2023:2).

²⁰ Beveridge raporu tamamı için [Erişim: 10.09.2024, <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/268152/PMC2560775.pdf?sequence=1&isAllowed=y>]

ve sorumluluklar verilmiştir. Kimsesiz çocuklarla ilgili ÇEK'in yetkili olduğu belirtilmiş ve diğer çocuk koruma dernekleri ve sivil toplum örgütleri ile iş birliğinin artırılması üzerinde durulmuştur. Kimsesiz çocukların korunması ve topluma kazandırılmasının önemi üzerinde durulan raporda suçlu çocuklar için hukuki düzenlemelerin yapılması gerektiği ve cezalandırmak değil suç işlemez hâle gelmelerini sağlamanın amaçlandığı vurgulanmıştır. Bunun için Çocuk Mahkemeleri kurulması önerilmiştir²¹ (BCA. 490.1.0.0/266.1061.2).

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Sadi Konuk'un imzasıyla 1945'te "Kimsesiz, Yoksul ve Aylak Çocuklar Üzerinde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının Maruzatıdır" başlıklı çalışma hazırlanmış ve çocuk meselesiyle ilgili bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Bakanlığın yaptığı yurt içi ve yurt dışı araştırmaları sonrası önce kimlere "kimsesiz çocuk" dendiğinin tanımı yapılmıştır. Bu tanım sonrası kimsesiz çocuk sefaleti ile mücadele ve metruk çocuklar başlıklı bölümler altında mesele ele alınmıştır. Bakanlık çocuk davasını tümüyle kapsayacak nitelikte yeni bir teşkilat kurulması önerisinde bulunmuştur. Bu öneriler ve sonrasında yapılan çalışmalar neticesinde 1947'de Kimsesiz, Terkedilmiş ve Anormal Çocukların Korunması Hakkında Kanun Tasarısı hazırlanmıştır (BCA. 30.18.1.2/112.93.1). Bu tasarı iki yıl sonra kanun hâline gelmiştir. 23 Mayıs 1949'da 5387 Sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun çıkarılmıştır²². Bu Kanun'da, çocukların her türlü bakımı ve korunması gereken durumları içeren hükümler yer almıştır. Çocukların korunması ile ilgili temel sorumluluk Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na, yerel idarelere ve Millî Eğitim Bakanlığı'na verilmiştir.

IV. SONUÇ

1939-1945 yılları dünyadaki hemen hemen tüm ülkeler için siyasi, sosyal ve ekonomik sorunların, sıkıntıların yoğun olduğu bir dönem olmuştur. Sadece savaşa katılan ülkeler değil Türkiye gibi savaş dışında kalan ülkelerde derinden sarsılmıştır. Bunun sonucunda toplumsal hayatın hemen her alanı savaşın getirdiği olumsuzluklardan etkilenmiştir. Üretimin azalması, aktif nüfusun önemli kısmının silah altına alınmasıyla birlikte üretimde düşmeler ve büyük ekonomik sıkıntılar yaşanmıştır. Savaş yılları içinde yaşanan yokluklarda özellikle gıda maddelerindeki yetersizlikler uzun vadede toplumsal hayatı derinden etkileyen sorunları ortaya çıkarmıştır. "Geçim derdi" olarak tanımlanan toplumdaki ekonomik sorunlar bu yıllarda yeni bir toplumsal kimlik kurmayı amaçlayan Cumhuriyet rejimi için de önemli tehdit olmuştur.

Olumsuz ekonomik koşulların beraberinde getirdiği huzursuzluk aile düzenini derinden etkilemiştir. Savaş bittiğinde boşanma sayılarının arttığı bir tablo ile yüzleşmek durumunda kalmıştır. Bu durumdan en çok etkilenenler kuşkusuz çocuklar olmuştur. Çocuklar sadece biyolojik olarak belirli yaş grubunda olan bireyler değil, aynı zamanda ulusların toplumsal ve siyasi gelişiminin çok önemli bir parçasıdır. Anne karnından itibaren çocuğun bakımı, korunması, sağlıkla dünyaya gelmesi ve doğum öncesi ve sonrasındaki yasal haklarına sahip olması için bu dönemde devlet kurum ve kuruluşlarının, sivil toplum örgütlerinin ve hayırsever vatandaşların katkıları ile söz konusu olmuştur. Çocuğun korunması ilk çağlarda sadece ailelerin sorumluluğunda iken zamanla bu konudaki sorumluluk toplumsal kurumlar ve devlete ait olmuştur. Bu değişimin yaşanmasında XX. yüzyılla birlikte ulus devletlerin sayısındaki artış etkili olmuştur. Sosyal örgütlerin çocukla ilgilenmesi ve yetersiz kalan durumlarda devletlerin müdahaleleri görülmüştür.

Yeni Türk devletinin sosyal devlet uygulamalarını hayata geçiren Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin aynı anlayış ve çalışmaları Çocuk Esirgeme Kurumu ismiyle de sürdürmesi Cumhuriyet'i kuranların ideal vatandaş hedeflerine ulaşmasında önemli bir yere sahip olmuştur. Ancak Atatürk'ün 1938'de vefatından bir yıl sonra başlayan II. Dünya Savaşı ve savaşın getirdiği ekonomik zorluklar hemen her alanda olduğu gibi burada da olumsuzluklara neden olmuştur. Bu olumsuz koşullar ortamında dahi ihtiyacı olan çocuklara yardım ulaştırmak amacıyla ÇEK önemli çalışma ve girişimlerde bulunmuştur. Öncelikli amacı çocukları korumak ve temel ihtiyaçlarını karşılamak olan kurum yeni bir ulusun inşası için ideal çocuk yetiştirme amacındaki kararlı çalışmalarını savaş koşullarında da sürdürmüştür. Hayırseverler kadar devlet tarafından da sahip çıkılmaya ihtiyaç duyulduğundan bu yardımların yasal zemine oturtulmasında ve resmîleşmesinde ÇEK önemli bir rol oynamıştır. Böylece kurum sadece çocukların korunması hedefi ile sınırlı kalmamıştır. Çocukları çağa uygun yetiştirme ve toplum içinde aktif bireyler olmalarını sağlama gayesinde bir kurum olmuştur. Savaşın ekonomik etkilerini ağır bir şekilde yaşayan Türkiye'de ÇEK'in ülke çapında yaptığı yardımlar kamuoyundan da büyük destek görmüştür. Bu yardımların sadece belirli şehirlerde olmadığı ve ülkenin her köşesine yayıldığı ulusal basın aracılığıyla duyurulmuştur. Yapılan yardımlar sadece çocukların hayatta kalmasını sağlayan beslenme ve barınma ihtiyaçları olmamıştır. Fiziki ve ruhsal sağlıklarının takibi, eğitsel ve sosyal gelişimlerinin sağlanması yönünde çalışmalar yapılmıştır. Kimsesiz ve korunma ihtiyacı olan çocukların sayısının savaş koşulları altında artış göstermesi çocukların hukuki güvencelerinin ve çocuk haklarının sağlanması çalışmalarında öncü olmuştur.

²¹ 1979 yılında 'Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un kabulü ile çocuk yargılamasına özel bir statü kazandırılmıştır. Ancak yasa 1 Haziran 1982 de yürürlüğe girebilmiş ve yasada öngörülen çocuk mahkemeler ise 1988 yılında kurulabilmiştir. [Erişim: 10.09.2024, <https://cocukkoruma.istanbul.edu.tr/tr/content/cocuk-haklari-unicef/turkiye/de-cocuk-haklari#>]

²² Kanun uygulaması hakkında bkz. (Gölcüklü, 1956:84-95).

1949 yılında çıkarılan 5387 Sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun'a kadar yapılan çalışmalar sokaklarda çalışmak zorunda kalan ya da çeşitli sebeplerden dolayı ailesi olmayan çocuklara sahip çıkmıştır. Çoğunlukla metruk binalarda yoksulluk içinde günlük ihtiyaçlarını dahi karşılamaktan yoksun olan bu çocuklar hem toplumsal vicdanı derinden etkilemiş, hem de kamusal yaşam için tehdit unsuru oluşturmuştur. Savaşın devam ettiği altı yıl boyunca korunmaya muhtaç olan çocukların sayısal olarak arttığı görülmüştür. Bu meselenin farkındalığını artırmak için yazışmalar yapılmış, komisyonlar oluşturulmuş ve çeşitli projeler hazırlanmıştır. Süreç içinde kanuni bir düzenlemenin olmaması, sorumluluk ve yetkilendirmenin net olarak tanımlanmaması ve çeşitli ekonomik ve bürokratik engeller nedeniyle sonuç istenilen seviyede olamamıştır. Bu durum yapılan çalışmaların hiçbir etkisi olmadığı anlamına gelmemelidir. Savaş bittikten iki yıl sonra "Kimsesiz, Terkedilmiş ve Anormal Çocukların Korunması Hakkında Kanun Tasarısı" TBMM'ye sunulmuş ve ardından 23 Mayıs 1949'da da kabul edilmiştir. Kanun, yetersizlikleri nedeniyle 1957'de yeniden alınmış olsa da kimsesiz çocuklar konusunda devletin doğrudan sorumluluk üstlenmesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir.

Çocukların yetiştiği koşullar ileride nasıl bireyler olacaklarında ve geleceklerinin şekillenmesinde önemlidir. Bu nedenle mesele sadece belli bir kesimi değil tüm toplumu ilgilendirir. Çocuğun ve aslında toplumun geleceği için yapılan çalışmalar devletle birlikte tüm toplumun meselesi olmalıdır. Kimsesiz çocuklara sahip çıkma misyonuna devam eden Çocuk Esirgeme Kurumu 1961'de 35 Sayılı Kanun'la; idare heyetinin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na atanarak yürütülmesi kabul edilmiştir. 1981 yılında 51 No'lu Milli Güvenlik Kurulu Kararı ile Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun genel merkezi, il merkezleri ve tüm kolları feshedilmiştir. 24 Mayıs 1983 tarih ve 2828 Sayılı Yasa ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu ile tüzel kişiliği olan katma bütçeli bir kuruluş haline getirilmiştir. Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun kuruluşlarının yönetimi Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına verilmiştir. 1991 yılında çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname ile Başbakanlığa bağlanan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, bütün illerde hizmet vermeye devam etmiştir. Günümüzde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde farklı birimler olarak çocuk ve aileye yönelik hizmetler verilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, H. (2011). *Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*. Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı.
- Akandere, O. & Dalda, A. (2018). *Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar*. Eğitim Yayınevi.
- Akın, V. (2000). *Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Akol, O. (1950). *Kimsesiz Çocuklar, Örnek Matbaası*.
- Albayrak, H. (1998). Himaye-i Etfal Cemiyeti. *Tarih ve Toplum*, Nisan, 31-33
- Akyüz, E. (2023). *Çocuk Hakları Bildirisi ve Türk Hukuk Sistemi*. [Erişim: 16.06.2023, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/804043>]
- Akyüz, E. (2000), *Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması*, MEB.
- Albayrak, H. (1988). Himaye-i Etfal Cemiyeti, *Tarih ve Toplum*, S.52, 31-33.
- Arık, F. (1946). *Hukuki Bakımdan Evlilik Dışı Çocuklar*. Ankara Yeni Cezaevi Basımevi.
- Armaoğlu, F. (2007). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*. Alkım Yayınevi.
- Bakar, B. (2024). *Besim Ömer Akalın (1862-1940)*. [Erişim: 10.09.2024, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/besim-omer-akalin-1862-1940/>]
- Baranoğlu, T. (1966). Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, 1966, 18-20.
- Burğaç, M. (2018). Savaşın Çocukları İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İstanbul'da Sokak Çocukları Sorunu ve Çözüm Arayışları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 173-182.
- Bülbül, İ. (2006). "İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'de Sosyal Hayata Olumsuz Yansımaları", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S. 9-1, ss.1-51.
- Çağlar, D. (1982). II. Atatürk ve Cumhuriyet Devrinde Korunmaya Muhtaç Çocuklara Sağlanan Bakım ve Öğretim Olanakları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 15(2),1-21.
- Çakır, G. (2022). *Atatürk Dönemi'nde Çocuk, Kadın ve Aile Algısı*, Libra Yayınları.
- Çakır, G. (2023) Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Nüfus Siyasetinde Sağlık Politikalarının Etkisi, *Sosyal Beşeri Bilimlerde Güncel Araştırmalar I*, Gece Kitaplığı, s.1-22.
- Çavuşoğlu, T. (2005). *Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar 1917-1983*. SABEV.
- Çavuşoğlu, T., Çetin, S. & Topçu, K. (2024). [Erişim: 10.09.2024, <https://www.cocukkorumatürkiye.com/wp-content/uploads/2024/07/Turgay-Cavusoglu.pdf>]
- Çengelci, E. (1998). *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*.
- Çocuk Esirgeme Kurumu (1944). *Çocuk Davamız (1944 Broşürü)*. İzmir Meşher Matbaası.
- Coşkun, N., Göksu, S., Çeteci, H. & İldeniz, S. (1970). *Müessesede Bulunan Korunmaya Muhtaç Çocukların Durumları ile İlgili Araştırma*. SSBY Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı, BOA.HR.İ.M..131/64.

- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü, BCA. 30.10.0.0- 185.274.10.1-2.
BCA., 30.10.0.0/174.201.6/2.
BCA., 30.10.0.0/174.201.6/6.
BCA., 30.10.0.0/179.236.5.
BCA. 30.10.0.0/179.235.13.1-9.
BCA. 30.30.0.0/179.235.13/6-9.
Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi Kararlar Daire Başkanlığı,
BCA. 30.18.1.1/26.63.18.
BCA.30.18.1.1/26.63.10.
BCA.30.18.1.1/26.56.16.
BCA.30.18.1.1/13.27.18.
BCA. 30.18.1.2/7.44.19.
BCA. 30.18.1.2/127.83.9.
BCA.,30.18.1.2/100.109.3.
BCA. 30.18.1.2/101.20.6.
BCA. 30.18.1.2/112.93.1.
BCA.30.18.1.2/106.62.10.
BCA.30.18.12/127.83.9.
Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi Toprak İskan Genel Müdürlüğü (Muhacirin Fonu), BCA. 272.0.0.12//58.154.17.
Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi Milli Eğitim Bakanlığı, BCA., 180.9.0/19.96.1.
Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi Siyasi Partiler, BCA. 490.1.00/5.26.10.
BCA. 490.1.0.0/266.1061.2.
Erzen, E.Ü. (1943). *Çocuk Davası*. Vakıf Matbaası.
Gökçe, B. (1971). *Kimsesiz Çocuklar Sorunu*. Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları.
Gölcüklü, F. (1956). Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında 5387 Sayılı Kanun ve Tatbikattan Bir Örnek, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.11, S.3, 84-95.
Güner, D. (2023). *Mehmet Lütfi Kırdar (1888-1961)*. [Erişim: 2.05.2023, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mehmet-lutfi-kirdar-1888-1961/?pdf=5184>]
Güriz, A. (1975). *Türkiye'de Nüfus politikası ve Hukuk Düzeni*. Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları.
Holliday, L. (1997). *İkinci Dünya Savaşı ve Soykırım Çocukları*. Papirüs Yayınevi.
İlgazi, A. (2019). İkinci Dünya Savaşı'nı İç Politikadaki Yansımaları: Yaşanan Siyasi ve Ekonomik Sorunlar. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 259-267.
İstanbul Üniversitesi Çocuk Koruma Uygulama ve Araştırma Merkezi, (2024) *Çocuk Hakları*. [Erişim: 10.09.2024, <https://cocukkoruma.istanbul.edu.tr/tr/content/cocuk-haklari-unicef/turkiye-de-cocuk-haklari#>]
İstatistik Göstergeler 1923-2011. (2012). Türkiye İstatistik Kurumu.
Karabekir, K. (2015). *Çocuk Davamız*, Yapı Kredi Yayınları.
Karasubaşı, İ. (2015). İkinci Dünya Savaşı Çocukları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 55, 1, 441-450.
Karatay, A. (2007). *Cumhuriyet Dönemi Korunmaya Muhtaç Çocuklara İlişkin Politikanın Oluşumu*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Kayra, C. (2006). *Bir Devrimci Doktorun Anıları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Kocabıyık, O. (2019). Cumhuriyet Dönemi Çocuk Koruma Politikaları (1923-1950). Yüksek Lisans Tezi, *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
Konukçu, C. K. (2022). *Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1923-1981)*. Doktora Tezi, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü*.
Kurt, A. (2016). Düünden Bugüne Türk Ailesi, *Düünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Ed. Memet Zencirkıran, Dora Yayıncılık.
Metinsoy, M. (2017). *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye- Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Okay, C. (1999). *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti 1917-1923*. Şule Yayınları.
Onur, B. (2007). *Çocuk, Tarih ve Toplum*. İmge Kitabevi.
Özgişi, T. (2013). Bir Siyasi İmge Olarak Çocuk ve Savaşlar: I. Dünya Savaşı Örneği. *Turkish Studies*, C.8, S.11, 293-312.
Öztan, G.G. (2009). *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası*. Doktora Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Programı*.
Öztürk, H. & Emiroğlu, A. (2022). Osmanlı Devleti'nin Son Dönemleri ile Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Yetiştirme Politikaları, *Lokman Hekim Dergisi*, 12(3), 565-578.

Polat, F. (2021). *II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Kadının Günlük Yaşamındaki Yeri (1939-1945)*. Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Reçberoğulları, A. (2009). *Atatürk Dönemi Çocuk Politikası*, Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Report By Sir William Beveridge (2000). *Bulletin of the World Health Organization*, 78(6), s.847-855. [Erişim: 10.09.2024, <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/268152/PMC2560775.pdf?sequence=1&isAllowed=y>].

Sander, O. (2001). *Siyasi Tarih 1918-1994*. İmge Kitabevi.

Sarıkaya, M. (2005). *Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti 1921-1935*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

Sarıkaya, M. (2004). II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Kimsesiz Çocuklara Yönelik Kapsamlı Bir Proje. *Atatürk Dergisi*, 4(1), 189-202.

Sarıkaya, M. (2011). *Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti. 1921-1935*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Sarıkaya, M. (2023). [Erişim: 10.08.2023, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turkiye-himaye-i-etfal-cemiyeti/?pdf=3303>]

Sönmez, C. (1997). *Atatürk'te Çocuk Sevgisi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tan, M. (1994). "Çocukluk: Dün ve Bugün", *Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyum 23-24 Nisan 1993*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tarımeri, N. (2024). *Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu ve Çocuk Bayramı 1921-1983*. [Erişim: 10.09.2024, <https://www.cocukkorumaturkiye.com/turkiye-cocuk-esirgeme-kurumu-ve-cocuk-bayram-1921-1983/>]

TBMM Tutanak Dergisi, 1 Kasım 1924, Dönem 1, C.10, 1. Birleşim.

TBMM Tutanak Dergisi, 20 Nisan 1945, Dönem 7, C.16, 45. Birleşim.

TBMM Tutanak Dergisi, 1 Mart 1923, Dönem 1, C.28, 1. Birleşim.

Tekeli, İ. & İlkin, S. (2007). II. Dünya Savaşı. *Toplumsal Tarih*, 38-47.

Tekeli, İ. & İlkin, S. (2018). *Dış Siyaset ve Askeri Stratejileriyle II. Dünya Savaşı Türkiye'si*. C.1, İletişim Yayınları.

Tekeli, İ. & İlkin, S. (2016). *İktisadi Politika ve Uygulamalarıyla II. Dünya Savaşı Türkiye'si*. C.2, İletişim Yayınları.

Tesal, R. D. (1951). "Çocukları Koruma Sistemimiz Kurulurken", *Adalet Dergisi*, 42(10), 1578-1589.

Toprak, Z. (2017). Erken Cumhuriyet, Nüfus Sorunu ve Çocuk Ölümleri, *Toplumsal Tarih*, S.281, s. 22-31.

Türkiye İstatistik Kurumu, (2014). *İstatistiklerle Çocuk 2014*. Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

Türkiye İstatistik Kurumu, (2011). *İstatistik Göstergeler (1923-2011)*. Yayın No:3890.

Uluğtekin, S. (1991). *Hükümlü Çocuk ve Yeniden Toplumsallaşma*. Bizim Büro.

Umay, M.F. (2003). *Bir Devrimci Doktorun Anıları*. İş Bankası Kültür Yayınları.

Yaşar, H. & İzmir, B. (2023). "Çocukları Yaşat ki Yaşasın Devlet": Erken Cumhuriyet Döneminde Çocuk Ölümleleriyle Mücadele", *DTCF Dergisi 100. Yıl Özel Sayısı*, 142-166.

Yıldız, Ö. (2019). II. Dünya Savaşı'na Genel Bir Bakış. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(12), 62-75.

(1935, 25 Ağustos). *Akşam*.

(1940, 10 Aralık). *Akşam*.

(1941, 20 Kasım). *Akşam*.

(1941, 23 Nisan). *Akşam*.

(1945, 23 Nisan). *Akşam*.

(1945, 26 Nisan). *Akşam*.

(1945, 25 Nisan). *Akşam*.

(1945, 28 Nisan). *Akşam*.

(1937, 27 Şubat). *Cumhuriyet*.

(1942, 23 Nisan). *Cumhuriyet*.

(1942, 26 Nisan). *Cumhuriyet*.

(1944, 9 Temmuz). *Cumhuriyet*.

(1944, 2 Ocak). *Cumhuriyet*.

(1944, 8 Kasım). *Cumhuriyet*.

(1926, 13 Mart), *Resmi Gazete*, S. 320.

(1926, 4 Ağustos), *Resmi Gazete*, S.438.

(1928, 4 Haziran), *Resmi Gazete*, S.904.

(1930, 6 Mayıs), *Resmi Gazete*, S.1489.

(1945, 8 Mayıs), *Resmi Gazete*, S.6000.

(1983, 27 Mayıs), *Resmi Gazete*, S.18059.

- (1932, 3 Mart), *Son Posta*.
(1940, 26 Nisan). *Son Posta*.
(1943, 23 Nisan). *Son Posta*.
(1943, 2 Mart). *Tan*.
(1943, 31 Mart). *Tan*.
(1943, 2 Nisan). *Tan*.
(1943, 4 Nisan). *Tan*.
(1944, 8 Nisan). *Tan*.
(1944, 20 Haziran). *Tan*.
(1944, 6 Temmuz). *Tan*.
(1935, 29 Ağustos). *Ulus*.
(1940, 22 Kasım). *Ulus*.
(1940, 25 Kasım). *Ulus*.
(1943, 7 Mart). *Ulus*.
(1943, 13 Mart). *Ulus*.
(1943, 14 Mart). *Ulus*.
(1943, 20 Mart). *Ulus*.
(1943, 23 Mart). *Ulus*.
(1943, 17 Nisan). *Ulus*.
(1943, 18 Nisan). *Ulus*.
(1943, 20 Nisan). *Ulus*.
(1943, 1 Mayıs). *Ulus*.
(1943, 4 Mayıs). *Ulus*.
(1943, 9 Mayıs). *Ulus*.
(1943, 16 Mayıs). *Ulus*.
(1944, 14 Mart). *Ulus*.
(1944, 16 Mart). *Ulus*.
(1944, 21 Mart). *Ulus*.
(1945, 3 Mart). *Ulus*.
(1943, 18 Nisan). *Vatan*.
(1943, 4 Haziran). *Vatan*.
(1935, 14 Ekim 1935). *Yeni Asır*.